

TO'A-RERE & TO'A UMA'A

E AHA TE TARA O TE TO'A ?

Teie ato'a te tahi atu nau Hiva, 'o To'a-rere rāua 'o To'a-Uma'a.

E aha atura ia te parau o te to'a i roto i te orara'a o te mā'ohi mai āu'iu'i mai ā ?

E aha te tumu i topahia ai te i'oa o te to'a i ni'a i te tahi nau hiva i roto i te 'ā'ai 'o Hono'ura ?

TE TO'A 'IA AU I TE MAU IHI

IHI REO

TA'O TUPUNA : TOKA [PN]: "ROCK, AS A SUBMERGED ROCK OR REEF, TO RUN AGROUND"

Reo tahiti : o'a, feo, farero, pu'a, a'au
Reo pa'umotu : feo
Reo hāmoa : feo
Reo vaihi : to'a
Reo ma'areva : putoka / patoka
Reo mātuita : puka

TO'A-RERE

'Ia au i te puta a te fare vāna'a, te ta'o « rere », e ha'apori teie nō te fa'ahiti i te tahi 'ohipa e pe'e hānoa, mai te ma'i pe'e. Tē fa'ahitihia ra ia te hotu o te tahi to'a, tōna tupura'a i raro i te miti.

TO'A-UMA'A

'Ia au i te hurira'a a Teuira Henry, nō te ta'o « uma'a », e au ra ē, te ta'o tumu, 'o « ma'a » ia, 'oia ho'i mai te ta'o « ha'ama'a », 'ia ha'ama'a i te 'āvae. Te aura'a ra ia, te parau ia nō te torora'a to'a terā e fa'ahitihia ra.

IHI NŪNA'A

TE TO'A 'EI MAROTAI

« 'Ia tae i ni'a i te fenua, e tano i te mau rātere 'ia 'āfa'i 'a tahi tuha'a to'a iti 'e te huruhuru manu 'ura i te marae mata'eina'a fa'ata'ahia nō rātou. [...] I muri, e pūpū te mau rātere i te to'a i ni'a i te marae, mā te parau ē « Terā tā 'oe to'a » 'e mā te fa'aoti atu ē « 'O tā mātou teie marotai e te atua ē ».

Henry, T. (2004). *Tahiti aux temps anciens*, Société des Océanistes N°1, 'api 186.

TE TO'A, TĀPA'O NŌ TE HOTURA'A

« I roto i te ferurira'a a te mā'ohi, e tāpa'o te torora'a o te to'a nō te huru o te mau hotu i roto i te miti. Te farero, e tāpa'o ia nō te torora'a 'e imi i te hihī mahana. Teie te tahi parau pa'ari tei tāpa'ohia mai e te mītionare 'o Ellis i te matahiti 1818 : « E tupu te fau, e toro te farero, e pohe te ta'ata. »

Sanguinet, M. & Torrente, F. (2020), *Te ara moana, le chemin de l'Océan. Guide des Aires marines éducatives de Polynésie française*, DGEE, 'api 132.

TE TO'A, TĀPA'O NŌ TE FA'AĀPĪRA'A

« Taua mau tuha'a to'a, parauhia i'a, 'ua hōro'ahia ia i te tahu'a nō te 'āfa'i i te marae, i ni'a i te fata, mā te pūpū ato'a i te hō'ē 'upu 'e, 'aore rā pure, nō te fa'ateni i te mau atua 'ia tāmā mai i te fenua 'āi'a, 'ia vai mā noa rātou mai te to'a i 'ōfati-āpī-hia i roto i te miti. »

Ellis, W. (2014). *À la recherche de la Polynésie d'autrefois. Volume 1 : Polynesian Researches*. Société des Océanistes, 'api 194-195.

TE TO'A I ROTO I TE ORARA'A O TE MĀOHI

PARAU TUMU O TE FENUA

TO'A MAEHA'A

« I ni'a i te a'au, i te mata'eina'a ra nō Pueu, e 'ite ia 'outou e piti to'a i mua noa mai i te fare ha'api'ira'a Hélène Auffray. Te parau rā te 'ā'ai ē, i terā ra tau, e nehenehe teie nau to'a e piti e tau i iā rāua 'ei ta'ata. Tae rā i te hō'ē pō, 'ua haere nā to'a e piti e 'ārearea, 'aita rā rāua i ha'apa'o i te hitira'a o te mahana. Horo a'e ra nō te ho'i, nā roto i te ava nō To'a poto. Teie rā, 'ua taere roa rāua, 'ua hiti mai te hihī mahana. I reira, pohe a'e ra rāua, 'ua nā 'ō mai 'o Tamu Tauhiro ē, tae roa mai i teie mahana, e 'ite-noa-hia teie nau to'a i ni'a i te a'au 'ia ma'ita'i ana'e te mahana.

Tehetia, C. (2018, 6 juillet). "Te pare o Tahiti aea" parlera des deux coraux légendaires, Tahiti Infos, https://www.tahiti-infos.com/Te-Pare-o-Tahiti-Aea-parlera-des-deux-coraux-legendaires-de-Pueu_a173137.html

FA'ATI'ARA'A PARAU

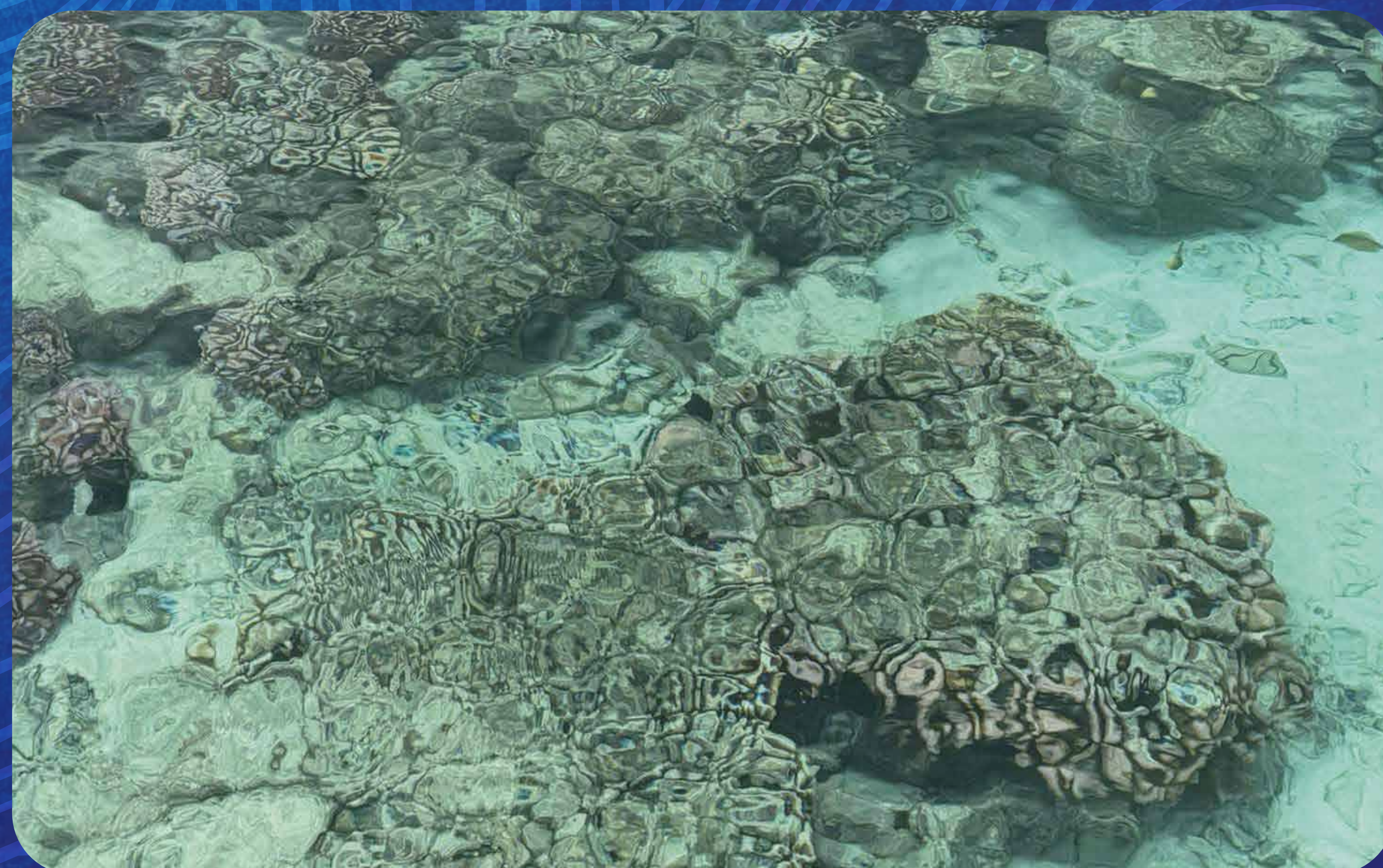
Te mau mea ato'a e ora ra i roto i te miti, e vai noa ia i pīha'i iho, 'aore rā, i roto i te mau to'a, mai te remu, te i'a, te i'a pa'a, te pa'apa'a, te puahe'e, te hina, te hāva'e, te nata 'e tae noa atu i te pōreho.

E fa'aauhia te to'a mai te tahi fare nō rātou 'e nō tātou, 'ei pātere mā'a. Mai te peu, 'aore e 'ōfa'i i terā vāhi, mea iti ato'a te mā'a e roa'a mai. 'Ei hi'ora'a, 'ia hano ana'e e hihī i te tarao, e hano 'oe i terā vāhi 'ōfa'i, 'aore ana'e, 'aore i'a. Hau atu, tē vai ra ato'a te mau rua i roto i te miti. E 'āpo'o i reira te i'a e noho ai mai te rua tio, te rua 'ōura, te rua rori, te rua 'ū'ū 'e tē vai atu ra.

Laurette HATITIO, Rimatara, Tuha'a pae, 2023.

PŪ'OHURA'A

E aha atura ia te pāhonora'a i te uira'a arata'i, 'oia ho'i, nō te aha te To'a i mā'itihia ai 'ei hiva, maoti rā, 'ia au i tei tuatāpapahia mai, nō terā huru tōna e toro hānoa. Inaha ho'i, e fa'ahitihia ra ia i te tahi huru o te ta'ata tama'i, e tupu noa 'oia, e rahi-noa-hia, e'ita e mau, e'ita e pohe.

PHOTOS D.R. - OPA

VERSION FRANÇAISE
SCANNER LE QR-CODE

Ariifaite FAAHU-VAKI, Ragivai TEMANU, Laure TEREOPA

Pīahi matahiti 3 'Āma'a Reo Mā'ohi